

Szakítás a nacionalizmussal

...Nemcsak az az ember, aminek születik, hanem az is, amivé válik. Lehet, hogy ez bizonyos axiológiai és erkölcsi következetlenséget sugall. Vállalom. De azt hiszem, hogy nemcsak az őseikhez való viszonyulásban kell őszintének és lojálisnak lennünk, hanem saját lelkiismeretünkhöz való hozzáállásunkban is. Még ha konzervatív alapállásból közelítenénk is a kérdést, és úgy vélnénk, hogy a múlt bármely kortársi valóság megingathatatlan alapja, világos, hogy jogunk van újraértelmezni bármilyen hagyományt, újraolvasni bármilyen történelmi eseményt a saját olvasói szempontjaink szerint. Én nem tudom, képes volnék-e értelmiségiként élni – legalábbis a fogalomnak a nyugati kultúrában elfogadott értelmében –, ha képtelen lennék kritikailag elhatárolódni a sajátjaim múltjától, ha nem lennék képes érvényesíteni a hagyományhoz való viszonyulásomban azt a lényegi különbséget, amit az önálló gondolkodás feltételez.

Az az Erdély, amelyet örököltem, és amelyet már gyermekkoromban magamévá tettem intellektuálisan, a román nacionalizmus kreációja volt. Én is egy kis erdélyi román nacionalista voltam, büszke és boldog a belső meggyőződéseimben. Eljártam minden ősszel én is Cebére, Avram Iancu halálának évfordulóján, és lelkesen énekeltem az *Ébredj, román!*-t, amelyet Hedeş nagyapámtól tanultam. Ő ezt hétéves korában tanulta meg, 1918 nyarán, amikor nagybátyja, Traian Barbu (egy k.u.k. lovasdandár tisztjeként) Ukrajnából érkezett szabadságra, kivette őt a magyar állami iskolából, amelyet Gheorghe dédapa választott (aki még nem vett részt a gyulafehérvári kezdeményező összejöveteleken), és átíratta egy román egyházi iskolába. Néha, egy-egy kiránduláson, csak a magyarok bosszantására hujogtam („zsarnok barbárok”) – annak a bizonyos éneknek a szellemében, amelyet nem is tudom, hol szedtem fel, még az elemiben. Hogy miért kellett őket bosszantanom, és miért kellett nekik bosszankodniuk, abban az időben meg sem fordult a fejemben. Így tanultam az iskolában, az utcán, a történelem- és irodalomkönyvekből, Erdély levegőjéből, amelyet ártatlanul lélegeztem be.

Míndezekre a bizonyosságokra egyedül kezdtem rákérdezni, tanácsadók nélkül, csak a líceumi éveim végén, a nyolcvanas évek elején. Amikor a szinkronisták és protokronisták vitáit olvastam, az utóbbiak nyelvezete már gyanús volt nekem. Hallottam még ezt-azt a Szabad Európából is. De úgy hiszem, hogy a nacionalizmustól való elszakadásom folyamatában a meghatározó impulzust, paradoxálisan, a hivatalos nacionalista, élesen magyarelles diskurzus adta, amely a Ceauşescu-rezsim utolsó évtizedének gyakorlata volt. Számomra ez a gátlástalan propaganda revelációként hatott. Egyszerre más megvilágításban kezdtem látni azokat az igazságokat, amelyek addig világosaknak tűntek, de sötétnek és hazugnak bizonyultak.

Pontosabban: világosan megértettem, hogy Ceauşescu beszédeinek magyarelles támadásai, amikor körülötte már minden omladozott, nem egyebek manipulációnál és diverziónál. Kádár Magyarországon az embereknek jobb volt a soruk, több volt a szabadság, nagyobb volt a jólét; mindezt könnyen lehetett észlelni határ menti városomból, a magyar televízióból, az üzletelők autóiból beszerzett farmernadrágok, rágógumik és karton Kentek révén. Márpedig Ceauşescu olcsó propagandája pont a magyarokat látta jónak szidalmazni, felhasználva mindazokat a nacionalista kliséket, amelyeket öregapáimtól meg olvasmánymiből már ismertem. Ceauşescu nacionalizmusa tulajdonképpen semmi újat nem hozott a magyarelles román repertóriumba, csupán felújította a háború előttit, kiszedte a naptalimból, amely semlegesítette azt a proletár internacionalizmus éveiben. Milyen ostobák voltak azok a polgártársaim, akik bedőltek egy ennyire primitív manipulációnak (egyesek máig sem győgvultak ki belőle) – soha nem győztem eleget csodálkozni ezen.

Ami engem illet, abban a pillanatban rájöttem, hogy az ideológiai aberrációk tekintetében nem Ceauşescu volt az igazi gond, hanem ez a kaméleoni és üres nacionalizmus, amelyet ilyen durva módon lehetett eszközként felhasználni, bármilyen ügy érdekében, legyen az akár a faszizmus, akár a kommunizmus. Ez a nacionalizmus állította, hogy az igazság nem

a magyarok, hanem a románok oldalán áll, holott bárki megállapíthatta, hogy pont fordítva van. A román nacionalisták és kommunisták, akik egybehangozóan bírálták a magyarokat, romba döntötték az országukat, miközben „az ősi ellenség”, a magyarok végezték a dolgukat, és nagyon jól éltek. A romániai helyzet szerencsétlen alakulása 1989 hajnala után ismételten bizonyította, hogy ebben a tekintetben nem tévedtem.

Később történetesen magyar lányt vettem feleségül. De ennek az eseménynek nem volt semmi köze a fentiekhez, csak abban az értelemben, hogy a soknemzetiségű Erdély teremtette meg számunkra a körülményeket, hogy találkozassunk. Egyébként „egyszerűen” egy szerelmi történet volt, amely nem befolyásolta ideológiai és intellektuális választásaimat. Különben számos példa van arra, hogy román nacionalisták más nemzetiségű nőt vettek feleségül, és emiatt mit sem változtattak eszméiken. Köztudott, hogy mindenik náci vezetőnek megvolt a maga kedvelt zsidója.

Hogy rendezzem itt a számláimat az egész családdal, el kell mondanom, hogy Traian nagyapám, noha vasgárdista múltja volt, és megható történeteket mesélt nekem, nem nevelt nacionalistának. Ellenkezőleg, nagyon higgadtan kezelte ezt a kérdést. És nem hiszem, hogy ebben szerepe lett volna a kommunista légerek átnevelő tevékenységének, inkább az idős kor tisztánlátásával és bölcsességével magyarázom. Amikor megtudta, hogy komoly kapcsolatam van egy magyar lánnyal (anyám felháborodására és döbbenetére), Traian nagyapám csillapította a lányát, és emlékeztette azon elődeinek példájára, a Bărbulescu nemzetségből, akik az idők folyamán magyarokkal, oroszokkal, szerbekkel vagy zsidókkal keveredtek rokonságba.

Valahogy így esett az én elszakadásom a nacionalizmustól, ami arra készítetett, hogy átértékeljem az Erdély-örökséget is. Egy tipikus, „gyakorló”, azt a tényt mindennek elé helyező román nacionalistából a nemzeti jelenség konstruktivista elméleteinek hívévé váltam. Kis ideológiai megvilágosodásom 1983-ban történt, pontosan abban az időben, amikor Nyugaton megjelentek Gellner, Hobsbawm és Anderson könyvei.¹ Nyilván nem ezeknek az elméleti tanulmányoknak az olvasása készítetett eltávolodni a nacionalizmustól (fogalmam sem volt róluk abban az időben), hanem saját élettapasztalatom, melyet az RKP KB propaganda osztályának anyagai „támogattak”. Így jutottam oda, hogy megsejtssem: a Nemzet nem az a halhatatlan istenség, amelyhez én is imádkoztam gyermekkoromban, hanem a modern kor egyszerű sikertörténete, a vezető elitnek „találták ki” és „hirdették” bizonyos politikai célok elérése érdekében.

Mai mérsékelt nacionalistáink úgy vélik, a nacionalizmust (természetesen csak a román) nem kellene olyan szigorúan elítélni, a Ceaușescu-korszak idején gyakorolt túlzásai miatt. Dan Berindei és Eugen Simion akadémikusok például nem győzik elégszer hangsúlyozni: ne öntsük ki a fürdővízzel együtt a gyermeket is (vagyis a tiszta és ártatlan nacionalizmust)²

Számomra viszont a Ceaușescu nacionalizmusa nem jelentett olyan túlzást (a nemzeti szocializmus nem is volt olyan extravagáns – fékezte még bizonyos képmutató internacionalizmus). Fölfedte viszont előttem, hogy a – látszólag nemes – nemzeti eszme bármikor átalakítható egy tökéletesen manipuláló, legitimizáló és uralmat szolgáló eszközzé, akármelyik hatalmasság kezében. Innen ered az a kitörölhetetlen benyomásom a nacionalizmusról, hogy nem az, aminek mutatni akarja magát, hanem egyszerűen képmutató ideológia. A nemzeti érzést mindig bemocskolták azoknak a piszkos érdekei, akik felhasználták a hatalom megszerzésére vagy megtartására. És a „nacionalista” Erdélyt is kiszolgáltatták ilyen tisztátalan céloknak. Így született meg bennem a – talán túlzó és elfogult – szándék, hogy letépjem az álarcot a hamis bálványokról, hogy leleplezzem a hazugságot, és fölfedjem az igazságot.

Nem áll szándékomban és nem is vagyok képes rá, hogy egyszemélyes harcot folytassak a modern kor e vallásával, amely emberek millióit hódította meg. Nem reális azt hinni, hogy belátható időn belül ez a vallás eltűnik. De meg kell állapítanom – racionálisan állva hozzá a kérdéshez –, hogy egyszerű bálványimádásról van szó. E bálvány mögött nincs egyéb, mint azok reményei, álmai, hite, akik megalkották.

Ma nosztalgiaival gondolok vissza nacionalista éveimre; nem bánok semmit, és nem akarom megtagadni egy részét mindannak, ami az életemet és érzékenységet jelentette. Éppen ezért meg tudom érteni a nacionalisták nézőpontját, ha nem is osztozom a véleményükben, és örvendének, ha ők is így ítélnének meg engem. Nem táplállok semmiféle neofita elfogultságot a konstruktivista és „invencionalista” elméletek iránt. Ennek ellenére mesterségemben gyakran hasznosnak bizonyultak ideológiai átváltozásaim, és segítettek a múlt jobb megértésében. Nem kötelező erdélyinek vagy nacionalista románnak lenni ahhoz, hogy Erdélyről írjon az ember. De néha hasznos lesz tudni mindezekről nem csupán könyvekből vagy dokumentumokból, hanem a személyes élettapasztalatból is.

Mint minden múltat becsülő ember, születésemmél fogva konzervatívnak kellett volna lennem. De liberális lettem, opció révén, intellektuális értelemben.

(2008.1.)

Kántor Erzsébet fordítása

JEGYZETEK

1. Ernst Gellner: *Nations and Nationalism*. Cornell University Press, Ithaca, New York; Eric J. Hobsbawm, Terence Ranger (szerk.): *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press, Cambridge; Benedict Anderson: *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso, New York – valamennyi 1983-ban jelent meg.

2. Lásd Dan Berindei bevezető megállapításait az *Istoria românilor* első kötetében. Academia Română, Editura Enciclopedică, Buc., 2001. XIX. 1.

ROMSICS IGNÁC

Az etnikai ellentétek kezelésének technikái

(Részlet)

A második világháború befejeződése óta mintegy száz helyi háború tört ki szerte a világban. E harcokban mintegy húszmillió ember vesztette életét, és körülbelül ugyanannyian hagyták el otthonukat, azaz váltak menekültté. E háborúknak nagyjából felét etnikai ellentétek okozták, s a húszmillió halott mintegy kétharmada az etnikailag motivált összetűzések számlájára írható.

Az 1980-as évek végén és az 1990-es évek elején, amikor a hidegháború befejeződött, igen sokan hitték, hogy az etnikai feszültségek csökkenni fognak, s hogy a nagyhatalmak együttműködése mintegy természetesen fog elvezetni egy konfliktusmentes Új Világrend kialakulásához. Ismeretes, hogy ennek éppen az ellenkezője történt. Ahelyett, hogy csökkent volna, az etnikai konfliktusok száma jelentősen nőtt. Ez azt bizonyítja, hogy a származási, nyelvi, vallási, kulturális és történelmi különbségek a globalizáció, az integráció és az individualizáció korában is hatnak. Ez a sokakat meglepő fejlemény új lendületet adott az etnikai kérdésekkel foglalkozó kutatásoknak, amelyek az 1960-as évek óta egyébként is reneszánszukat élték. A kutatások egyik fő ága az etnikai konfliktusok kezelésével foglalkozik. Történészek, jogászok, szociológusok, antropológusok és politológusok könyvek és tanulmányok ezreiben tárták fel, írták le és értékelték azokat a konfliktusmegelőző, -kezelő és/vagy -megoldó módszereket, amelyeket a 19. és 20. századi állami politika alkalmazott többség és kisebbség viszonyának rendezése, illetve harmonizálása céljából. A választott kritériumtól függően ezek a technikák többféleképpen csoportosíthatók. Bár nem kétséges, hogy ugyanaz a cél esetenként nagyon különböző eszközökkel is elérhető, a nemzetiségpolitikák legfontosabb aspektusa, nézetünk szerint, annak célja, illetve várható eredménye. Ebből a szempontból két alapvető megközelítés különböztethető meg: a homogenizáció vagy monoetnicizmus és a multikulturalizmus vagy polietnicizmus. [...]

A homogenizációs jellegű nemzetiségi politikától, illetve konfliktuskezeléstől eltérően a multikulturális vagy polietnikus megközelítés elfogadja, hogy egy állam lakossága eredetére, nyelvére vagy vallására nézve, illetve bármely egyéb szempontból két vagy több csoport-